Anna Jagiello-Szostak

Sytuacja polityczna w Sandżaku a kwestia bezpieczeństwa narodowego Republiki Serbii

Sandżak jest regionem położonym na pograniczu Serbii i Czarnogóry¹. Swoją nazwę zawdzięcza administracyjno-terytorialnej jednostce, pochodzącej z czasów Imperium Osmańskiego. Ponad 60% mieszkańców Sandżaku to Boszniacy, którzy stanowią 1,8% obywateli w Serbii. Celem niniejszego artykułu jest analiza wpływu konfliktu polityczno-religijnego na kwestię bezpieczeństwa Serbii i pośrednio Bałkanów Zachodnich. W pracy przeanalizowane są zagadnienia dotyczące podziałów w ramach ugrupowań polityczno-religijnych, dążenia sił radykalnych do autonomii tego regionu, porównanie regionów Sandżaku, Kosowa i Wojwodiny, reakcja organizacji międzynarodowych i wybranych państw na potencjalną eskalację konfliktu oraz reakcje rządu serbskiego i obywateli na ekstremizm w Sandżaku.

Wyróżnić należy trzy czynniki, dla których Sandżak określony może zostać jako punkt zapalny na mapie Bałkanów Zachodnich². Po pierwsze, kwestie polityczno-religijne.

¹ Do Serbii należą gminy: Novi Pazar, Tuzin, Sjenica, Prijepolje, Nova Varoš, Priboj, a do Czarnogóry: Pljevlja, Bielo Polje, Berane, Andrijevica, Rožanje i Plav. W Bośni i Hercegowinie gminy Rudo, Čajniče, Foča i Goražde zamieszkiwane są także przez Boszniaków i Serbów.

² Zob. M. Mihajić, *Bałkański kompleks niestabilności i bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. nauk. R. Zięba, Warszawa 2008.

Uzależnione one były od sytuacji społeczno-politycznej w latach 90. XX w. Doszło wówczas do rozpadu Jugosławii, a co silniejsze ugrupowania polityczne przejmowały władzę, np. postulując autonomię dla Sandżaku, inne zaś dzieliły się, gdyż miały zupełnie inne pomysły na odrodzenie regionu sandżackiego. Po drugie, istotne okazały się aspekty społeczno-kulturowe, a zwłaszcza postulat tworzenia tożsamości boszniackiej, zarówno w Bośni i Hercegowinie (BiH), jak i w Sandżaku. Warto przy tym wspomnieć, iż Boszniakami określani są Muzułmanie, a Bośniakami wszyscy obywatele BiH. Po trzecie, czynniki ekonomiczne. Chodzi o takie, jak: upadek przemysłu tekstylnego w Sandżaku w latach 90. oraz związane z tym bezrobocie. Doprowadziło to do rozszczelniania granicy, aktywności przestępczości zorganizowanej, i związanego z tym przemytu narkotyków, ludzi i wzmożonej korupcji³. Ponadto, sfrustrowani mieszkańcy w swoich wyborach kierowali się w stronę polityków obiecujących szybkie zmiany społeczno-polityczne. Z powyższymi kwestiami Sandżak boryka się do czasów obecnych. Warto więc zwrócić uwagę, że nie przypadkowo w *Strategii bezpieczeństwa narodowego Serbii* z 2009 r. istnieje zapis, iż: *Ekstremizm narodowy i religijny, który ma swoje korzenie w konfliktach etnicznych i religijnych, które rozegrały się w bliższej i dalszej przeszłości,*

³ Zob. D. Vukmirović [et al.], *Corruption in Serbia: Bribery as experienced by the population*, United Nations Office on Drugs and Crime, Statistics and Surveys Section (SASS) and Statistical Office of the Republic of Serbia, Vienna 2011, http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/corruption/Serbia_corruption_report_web.pdf (dostęp 14 I 2014); R. Despotović, J. Veljković, *Reakcija: Sandžačka hronika – 2. Deo*, 2009, [film], B92, <http://blip.tv/b92/reakcija-sand%C5%BE-a%C4%8Dka-hronika-2-deo-2798670> (dostęp 15 I 2014); *Corruption Perception Index 2013*, Transparency International, <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/> (dostęp 16 I 2014).

jest czynnikiem ryzyka i stwarza istotne zagrożenie dla bezpieczeństwa [Serbii – A. J.-S.]. Opieszałość w demokratyzacji procesów ekonomicznych i politycznych może doprowadzić do wzrostu napięć etnicznych i przerodzić się w potencjalne konflikty⁴. W Serbii takim punktem zapalnym niewątpliwie może być Sandżak. Z jednej strony sytuacja polityczno-religijna może prowadzić do destabilizacji Serbii, z drugiej zaś strony konflikt na tym obszarze nie posiada zasięgu międzynarodowego, jak miało to miejsce w przypadku Kosowa w latach 90. XX w.

Podziały religijno-polityczne

Jednym z czynników, rzutujących na niestabilność regionu, jest polityczno-religijna niezgoda panująca wśród Muzułmanów. O wpływy wśród Muzułmanów z Sandżaku rywalizują dwie grupy, które wyłoniły się ze Wspólnoty Islamskiej (*Islamska zajednica, IZ*)⁵ w 2007 r. Pierwszy

⁴ *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*, Beograd 2009, s. 9, http://www.mod.gov.rs/lat/dokumenta/strategije/strategija_nacionalne_bezbednosti_lat.pdf (dostęp 20 X 2013).

⁵ Wspólnota Islamska po II wojnie światowej na terenie Jugosławii dbała o sprawy muzułmanów w BiH. Jak twierdzi Vjekoslav Perica, do końca lat 80. XX w. IZ kierowana była przez zwolenników ideologii „braterstwa i jedności”, a jej działania opierały się na przekonaniu, że muzułmanie, zamieszkujący całą Jugosławię, powinni żyć w zjednoczonym państwie, w którym Bośnia przyjmie kształt republiki federalnej. Po rozpadzie państwa jugosłowiańskiego wspólnoty islamskie znajdują się w: Serbii, Czarnogórze, Chorwacji, Macedonii, Słowenii, Kosowie. Więcej zob.: V. Perica, *Balkanski idioli. Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*, [t.] 1, Beograd 2006, s. 187–197; *Mešihat Islamske zajednice u Srbiji*, <http://mesihat.org/>; *Islamska zajednica Srbije*, <http://www.izs.rs/>; *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, <http://www.rijaset.ba/>; *Islam Montenegro*, <http://www.monteislam.org/>.

Mufti, Muamer Zukorlić, uważa, że Sarajewo jest centrum muzułmanów z obszaru byłej Jugosławii i popiera jak najszybsze utworzenie autonomii Sandżaku. Zukorlić okrzyknięty został następcą Sulejmana Ugljanina (zobacz dalej), który wycofał się z zamiaru odłączenia Sandżaku od Serbii. Z kolei mufti Adem Zilkić jest zwolennikiem niezależności od Sarajewa i współpracy z IZ w Belgradzie, która uznaje za centrum Ankarę. Zilkić podkreśla, że jest Boszniakiem i do jego obowiązków należy rozwijanie narodowych, religijnych i państwowych komponentów tożsamości. Uważa on, podobnie jak Zukorlić, iż autonomia jest potrzebna⁶. Obie wspólnoty mają te same nazwy, uważają się za głowę IZ i nie uznają się nawzajem⁷.

Jednak najprężniej działającym przedstawicielem Boszniaków jest M. Zukorlić. Na zebraniach Mešihatu Islamske zajednice w Sandżaku, której przewodzi, przyjęto dotychczas kilka deklaracji, dotyczących Boszniaków i Sandżaku. W *Deklaracji z 1 lipca 2006 r.* stwierdzono, że Serbia jest państwem wielokulturowym, a Boszniacy – autochtonicznym narodem Serbii. Boszniacy odgrywają kluczową rolę w zachowaniu pokoju w Sandżaku i wspierają przemiany demokratyczne oraz decentralizację w Serbii. Z kolei w *Deklaracji z 16 września* tego samego roku zarzucono rządowi serbskiemu ignorowanie

com/; *Islamska zajednica u Hrvaskoj*, <http://islamska-zajednica.hr/>; *Islamska zajednica u Republici Sloveniji*, <http://www.islamska-zajednica.si/>; *Islamska zajednica Kosova*, <http://www.wikipedia.org> (dostęp 15 XI 2014).

⁶ Adem Zilkić: *Sandžak mora dobiti autonomiju*, „Politika”, 2 V 2011, <http://www.pravda.rs/2011/05/02/adem-zilic-sandzak-mora-dobiti-autonomiju/> (dostęp 2 VII 2012); Zukorlić: *Autonomija Sandžaka je moje ubuđenje*, 19 V 2011, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/254771/Zukorlic-Autonomija-Sandzaka-je-moje-ubedenje> (dostęp 2 VII 2012).

⁷ R. Despotović, J. Veljković, N. Momčilović, *Sandžačka hronika – 1. deo*, http://www.b92.net/video/video.php?nav_category=933&nav_id=385130 (dostęp 30 VI 2012).

żądań Boszniaków w procesie tworzenia nowej konstytucji⁸. Zukorliciovi nie podoba się także, że w konstytucji Serbii z 2006 r. (art. 1) istnieje zapis, że jest to państwo narodu serbskiego i wszystkich obywateli zamieszkujących Serbię, a nie, jak wolałby Zukorlić, państwo wielokulturowe. Według wspomnianej deklaracji, Boszniacy żądają również rozpoczęcia dialogu o statusie Sandżaku i Boszniaków⁹. Deklarację podpisali m.in. przedstawiciele partii z Sandżaku, jak: Rasim Ljajić z Demokratycznej Partii Sandżaku (*Sandžačka demokratska partija*, SDP), Džemail Suljević z Narodowego Ruchu Sandżaku (*Narodni pokret Sandžka*), Fevzija Murić z Partii Sandżaku (*Stranka za Sandžak*), Tarik Imamović z Alternatywy Sandżaku (*Sandžačka alternativa*) i Zehnija Bulić z Demokratycznej Unii Sandżaku (*Sandžačka demokratska unija*). Nie podpisał jej S. Ugljanin¹⁰. Wspomniane partie (oprócz SDP) nie są jednak znaczącym graczem na arenie politycznej regionu.

W lipcu 2009 r., z inicjatywy M. Zukorlicia, w mieście Novi Pazar przyjęto kolejny dokument, tzw. *Deklarację o dyskryminacji i łamaniu praw Boszniaków w Serbii (Deklaracija o diskriminaciji i kršenju ljudskih prava Bošnjaka u Srbiji)*. Domagano się w niej przestrzegania praw człowieka, a zwłaszcza religijnych praw Boszniaków i muzułmanów w Serbii; odnotowano dyskryminujący stosunek Ministerstwa Religii wobec IZ; osądzono ekonomiczną dyskryminację wobec mieszkańców Sandżaku; żądano zmiany Konstytucji w zgodzie z deklaracjami boszniackich partii politycznych z 2006 r. Najistotniejszą kwestią *Deklaracji* z 2009 r. jest jej

⁸ Ustawa zasadnicza Serbii z 2006 r. wspomina o dwóch regionach autonomicznych: Wojwodinie i Kosowie.

⁹ *Mešihat Islamske zajednice u Srbiji*, http://www.mesihat.org/index.php?option=com_ezine&task=read&page=2&category=12&article=2656 (dostęp 22 X 2013).

¹⁰ *Ibidem*.

punkt 4, w którym Boszniacy domagają się procesu regionalizacji Sandżaku, w zgodzie z europejskimi standardami, oraz uznania charakteru tego regionu, co oznacza utrzymanie jego całości z siedzibą w Novym Pazarze. Z kolei od przedstawicieli w parlamencie i rządzie Republiki Serbii zażądano nieakceptowania dalszego podziału administracyjnego Sandżaku¹¹. *Deklaracji* nie podpisali poseł Munir Poturak z SDP i Džemal Suljović z Narodowego Ruchu Sandżaku. Podczas spotkania i ogłoszenia *Deklaracji* celem było także zbliżenie dwóch wiodących partii Boszniaków, które domagają się od państwa gwarancji, że sześć gmin, zamieszkanymi przez Boszniaków, będzie częścią jednego regionu¹².

Deklaracja wywołuje domysły w sprawie utworzenia autonomii Sandżaku, oderwania go od Serbii i ewentualnego przyłączeni do BiH. Czy jednak jest to możliwe na wzór Kosowa bądź Czarnogóry? Zukorlić uważa, że to dążenie do wolności, a czas ekstremizmu należy do przeszłości. Z kolei Mirsad Jusufović, przedstawiciel Demokratycznej Partii Sandżaku, zaznacza, że nierealne jest oderwanie Sandżaku od Serbii. Minister ds. religii, Bogoljub Šijaković, także nie wierzy, by istniało realne zagrożenie radykalizacją regionu, a problem widzi w mediach, które podsycają napięcie. Przeciwnego zdania jest mufti Jusuf Spahić, który uważa, że prawa Boszniaków są zagrożone¹³.

Kolejny dokument – *Deklaracja z lipca 2010 r.* – wspomina o Boszniakach jako konstytutywnym narodzie w Serbii.

¹¹ Mešihat Islamske zajednice Sandžaka, http://www.mesihat.org/index.php?option=com_ezine&task=read&page=2&category=12&article=2656 (dostęp 30 V 2012).

¹² *Deklaracija o stanju prava Bošnjaka*, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=07&dd=04&nav_category=11&nav_id=369507 (dostęp 2 VII 2012).

¹³ R. Despotović, J. Veljković, N. Momčilović, *op. cit.*

Znowu zarzucono w niej Ministerstwu ds. Praw Człowieka i Praw Mniejszości dyskryminację i rasizm. Wezwano Boszniaków z macierzy i diaspory do odprowadzania 1% od dochodów na finansowanie projektu o *narodowym znaczeniu*¹⁴ na rzecz wolności Sandżaku.

W 2011 r. Mešihat z M. Zukorliciem na czele wydał *Deklarację o dyskryminacji w Sandżaku (Deklaracija o diskriminaciji u Sandžaku)*, w której użyto ostrzejszej retoryki. Wspomniano w niej o dyskryminacji we wszystkich sferach życia, która to przyjmuje formę terroru państwowego. Zarzucono państwu serbskiemu, że próbuje nawracać na prawosławie dzieci muzułmańskie i dyskryminuje Boszniaków na rynku pracy. Ponadto od instytucji międzynarodowych zażądano podjęcia szybkich kroków, dotyczących ochrony obywateli. W *Deklaracji* zagrożono, że jeżeli reżim szybko nie zmieni swojego stosunku do Sandżaku, to niezbędne będzie przygotowanie obywateli do nieposłuszeństwa i masowych protestów¹⁵.

Żądania Zukorlicia, chęć radykalnego postępowania oraz propagowanie przez niego mowy nienawiści sprawiają, że ugrupowanie można uznać za ekstremistyczne i nacjonalistyczne. Poprzez groźby i samozwańcze deklaracje chce doprowadzić do zjednoczenia Boszniaków, jednak nie jest to zgodne z regułami państwa demokratycznego, a poprzez uzurpowanie sobie przewodnictwa nad Muzułmanami w Sandżaku nie angażuje społeczeństwa obywatelskiego.

Warto także wspomnieć, iż w Serbii istnieje 14 rad mniejszości narodowych. W tamtejszej przestrzeni społeczno-politycznej funkcjonują dwie rady narodowe Boszniaków. Pierwsza, Boszniacka Rada Narodowa (*Bošnjacko nacionalno*

¹⁴ *Mešihat Islamske zajednice u...*

¹⁵ *Ibidem.*

vijeće, BNV), jest oficjalnie uznawana przez rząd serbski, druga, o tej samej nazwie, kierowana przez M. Zukorlicia, nie. Ponadto z samozwańczej BNV wyodrębniły się Boszniacka Wspólnota Kulturalna (*Bošnjačka kulturna zajednica*, BKZ) i Narodowa Rada Sandzaku (*Narodno vijeće Sandžaka*, NVS). W 2011 r. w Novym Pazarze rozpoczęły się prace NVS, której celem jest ogłoszenie autonomii. Prezes Komisji ds. odnowienia NVS, Džemail Suljević, stwierdził, że *Sandžak nie jest serbską, ani czarnogórską kolonią, tylko należy do wszystkich jego obywateli i w przyszłości decyzje nie mogą być podejmowane wbrew jego woli*¹⁶. Według założeń NVS, Autonomiczny Region Sandzaku po stronie czarnogórskiej obejmowałby miasta: Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Andrijevica, Plav i Rožaje, a po stronie serbskiej: Novi Pazar, Tutin, Sjenicu, Prijepolje, Novu Varoš i Priboj¹⁷. NVS jest uznawana przez ekstremistów za najwyższy organ przedstawicielski obywateli Sandzaku i odpowiada za zakładanie „przedstawicielstw dyplomatycznych”¹⁸. Do tej pory NVS (z Zukorliciem na czele) szczyciła się otwieraniem „przedstawicielstw Sandzaku” w Göteborgu (Szwecja), Nowym Jorku i Sarajewie, a planowane są kolejne: w Waszyngtonie i Brukseli. Innym celem NVS jest umiędzynarodowienie kwestii statusu

¹⁶ *Cilj: autonomija Sandžaka*, „Večernje novosti online”, 14 VIII 2010, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:296252-Cilj-autonomija-Sandžaka> (dostęp 14 VII 2011); *Sandžak: Inevitable Radicalization*, „Helsinki Bulletin”, September 2009, no. 40, <http://www.helsinki.org.rs/doc/HB-No40.pdf> (dostęp 14 VII 2011); *Autonomija Sandžaka sve izvesnija*, „Vesti online”, 19 V 2011, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/138210/Autonomija-Sandžaka-sve-izvesnija> (dostęp 14 VII 2011).

¹⁷ *Cilj: autonomija Sandžaka...; Sandžak: Inevitable Radicalization...; Autonomija Sandžaka sve izvesnija...*

¹⁸ *Mešihat Islamske Zajednice u Srbiji*, http://mesihat.org/index.php?option=com_ezine&task=read&page=2&category=12&article=5740 (dostęp 2 VII 2012).

Sandżaku oraz sytuacji Boszniaków¹⁹. Działania, które podejmuje NVS, są niepokojące, gdyż nie jest to forma aktywności uznawana przez Serbię.

Autonomia

Publiczna debata o autonomii Sandżaku, podejmowana głównie przez mniejszość Boszniaków, rozpoczęła się już w latach 90. XX w., w czasie rozpadu federacji jugosłowiańskiej i wzrastających nacjonalizmów. Wówczas to Partia Akcji Demokratycznej (SDA) w 1991 r. zorganizowała referendum o politycznej i terytorialnej autonomii Sandżaku, z prawem do zjednoczenia z jedną z suwerennych republik Jugosławii. Na czele SDA w Sandżaku stanął wtedy S. Ugljanin²⁰. Rok później odbyło się referendum w sprawie samostanowienia Sandżaku, a w 1993 r. tamtejsi Muzułmanie ogłosili memorandum, dotyczące statusu tego regionu i jego powrotu do granic sprzed 1912 r., czyli sprzed podziału go między Serbię i Czarnogórę.

W 1993 r. podczas kongresu intelektualistów (*Bošnjacki sabor*) w Sarajewie postanowiono, iż określenie „Muzułmanin” zastąpi nazwa „Boszniak” (*Bošnjak*)²¹. W tym samym

¹⁹ Zukorlić otvorio “ambasadu” u Švedskoj, 14 XI 2011, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/179296/Zukorlic-otvorio-ambasadu-u-Svedskoj> (dostęp 30 VI 2012); Zukorlićevo predstavništvo i u Njujorku, 9 I 2012, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/193132/Zukorlicevo-predstavništvo-i-u-Njujorku> (dostęp 30 VI 2012).

²⁰ X. Bougarel, *Od “Muslimana” do “Bošnjaka”: pitanje nacionalnog imena bosanskih muslimana*, [w:] *Rasprave o nacionalnom identitetu Bošnjaka. Zbornik radova*, [ur. H. Kamberović], Sarajevo 2009, s. 126.

²¹ M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 2006, s. 17; A. Parzymies, *Muzułmanie w Serbii i Czarnogórze*, [w:] *Muzułmanie w Europie*, pod red. nauk. A. Parzymies, Warszawa 2005, s. 118; M. Waldenberg, *Rozbicie*

roku określenie Boszniak zaczęło funkcjonować w BiH. Z tego też okresu pochodzą doniesienia o dyskryminacji i przemocy wobec Muzułmanów. Według raportów Tadeusza Mazowieckiego, przedstawionych Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ w 1993 r., Muzułmanie często padali ofiarą zachowań przestępczych (zastraszanie, szykanowanie, niszczenie dobytku lub zmuszanie do opuszczenia Sandżaku) przez serbskie grupy paramilitarne i ekstremistyczne. Niepokojeni byli głównie w miastach: Pljevlja, Prijepolje, Priboj i Bijelo Polje. W rezultacie opuszczali oni Sandżak, a na ich miejsce przybywali uchodźcy z Bośni. Tym samym region Sandżaku, graniczący z BiH, był zdestabilizowany. Przykładem incydentów z tamtego okresu jest np. sytuacja w mieście Priboj, gdzie autobusy zarezerwowane były tylko dla Serbów²². Niewątpliwie wydarzenia te przyczyniły się do wzrostu popularności nowej tożsamości narodowej i walki o własną autonomię.

Wspomniany działacz, S. Ugljanin, odegrał znaczną rolę w życiu politycznym Sandżaku. W 1993 r. wyjechał do Turcji, a rząd Serbii przygotował przeciw niemu akt oskarżenia, zarzucając mu m.in. chęć stworzenia „państwa Sandżak”. W 1996 r. Ugljanin powrócił do Serbii i wziął udział w wyborach. Został posłem do parlamentu Serbii z Koalicji „Lista za Sandżak – dr Sulejman Ugljanin”. Następnie otrzymał stanowisko ministra bez teki – odpowiadał za sprawy nierozwiniętych obszarów Serbii. Obecnie deklaruje konieczność pojednania zwaśnionych stron i rozwiązania konfliktu. Od 1990 r. jest liderem SDA w Sandżaku oraz BNV w Serbii²³.

Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki, Warszawa 2005, s. 156–157.

²² *Raporty Tadeusza Mazowieckiego z byłej Jugosławii*, Poznań–Warszawa 1993, s. 144–145.

²³ *Vlada Republike Srbije*, <http://www.srbija.gov.rs/vlada/ministri.php#90305> (dostęp 30 VI 2012); por. D. Wybranowski, *Islam radykalny*,

Warto także tu wspomnieć o stosunku Czarnogóry do kwestii autonomii Sandżaku. Jak podał portal „Vesti-online”, w marcu 2006 r. prezydent Milo Đukanović (z Demokratycznej Partii Socjalistów Czarnogóry, *Demokratska partija socijalista Crne Gore*, DPS), przed przeprowadzeniem referendum nt. niepodległości Czarnogóry podpisał z Boszniacką Partią Czarnogóry (*Bošnjačka stranka Crne Gore*, BSCG) porozumienie o przyznaniu autonomii Sandżakowi. Czarnogórskie elity polityczne widzą Sandżak jako multietniczny, multiwyznaniowy i multikulturowy pograniczny region, który ma być mostem spajającym Serbię i Czarnogórę. Prawdopodobnie w zamian za poparcie Boszniaków władze oczekiwały ich opowiedzenia się za niezależnością Czarnogóry. Gdy informacja o poparciu autonomii przedostała się do opinii publicznej, DPS zaczęła wypierać się podpisania tego dokumentu²⁴. Podobnie BSCG widzi Sandżak jako pomost porozumienia między dwoma krajami. Jak dodaje jej lider – Rafet Husović, jest ona zwolennikiem regionalizacji według europejskich standardów, która może przynieść ekonomiczny rozwój, tj. swobodny przepływ ludzi, zmniejszenie barier administracyjnych w handlu oraz realizację transnarodowych projektów, które finansowane są z funduszy europejskich²⁵.

konflikty i problemy etniczne jako czynnik potencjalnych cesji politycznych we współczesnej Serbii – Sandżak, Dolina Preševa, Bujanovac i Medvedja, [w:] G. Ciechanowski [et al.], *Balkany we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Wybrane problemy*, Poznań 2010, s. 91–117.

²⁴ Đukanović tajno potpisao autonomiju Sandžaka, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/85907/Dukanovic-tajno-potpisao-autonomiju-Sandzaka> (dostęp 2 VII 2012).

²⁵ Sandžak most spajanja Crne Gore i Srbije, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/87938/Sandzak-most-spajanja-Crne-Gore-i-Srbije> (dostęp 2 VII 2012).

Sandżak a Kosowo i Wojwodina

Autonomiczna Prowincja Wojwodiny, podobnie jak w dalszym ciągu Kosowo – pomimo ogłoszenia niepodległości w 2008 r. – stanowią, według konstytucji Serbii z 2006 r., dwa regiony autonomiczne. Niewątpliwie konflikt albańsko-serbski w Kosowie miał olbrzymi wpływ na sytuację społeczno-ekonomiczną i polityczną Sandżaku. Jednak Kosowo i Sandżak nie mogą być porównywane. Problem Kosowa jest kwestią o zasięgu międzynarodowym, Sandżaku zaś nie. Kosowo zamieszkują około dwa miliony mieszkańców, z czego aż 90% stanowią Albańczycy. W Sandżaku po stronie serbskiej Boszniacy liczą ponad 150 tys. osób i posługują się językiem serbskim, co znacznie ułatwia komunikację. Ponadto w przypadku Sandżaku większość incydentów i kwestii spornych wywoływana jest przez dążenia liderów, którzy używają wszystkich możliwych środków (także nielegalnych), by przeciągnąć na swoją stronę Boszniaków z Serbii. Z kolei w relacjach Kosowo–Sandżak sporne może być jedynie ustalenie granicy²⁶.

Porównywanie Sandżaku do Wojwodiny może przynieść wiele korzyści. Po pierwsze, Wojwodina posiada spory zakres autonomii od 1974 r. Funkcjonuje na zasadach demokratycznych, szanuje prawa człowieka i mniejszości. Po drugie, jest zamieszkała przez ponad 20 mniejszości narodowych. Używa się tu pięciu języków urzędowych. Największe mniejszości stanowią Węgrzy, Chorwaci i Słowacy. W Sandżaku największa mniejszość – to Boszniacy. Rozwiązania, dotyczące mniejszości narodowych na terenie Wojwodiny, można byłoby przenieść także na Sandżak. Po trzecie, w Wojwodinie spora mniejszość węgierska, licząca około 300 tys. mieszkańców,

²⁶ Z. Pantelić, *Sandzak is not Kosovo, EU diplomats insist*, <http://euobserver.com/news/30898> (dostęp 5 V 2013).

także domaga się szerszej autonomii, choć dążenia jej liderów nie są tak agresywne, jak przedstawicieli Boszniaków.

Zarówno Kosowo, jak i Wojwodina, są regionami zamieszkanyymi przez około dwa miliony osób, natomiast Sandżak (Serbia i Czarnogóra) zamieszkuje około 400 tys. osób, a połowę z nich stanowią Boszniacy. Sandżak porównywany jest do dwóch wspomnianych regionów, jednak mniejszość boszniacka jest mniej liczna od węgierskiej w Wojwodinie, czy albańskiej w Kosowie. Ponadto Boszniacy–ekstremiści nie posiadają silnego poparcia międzynarodowego.

Zaangażowanie państw i organizacji międzynarodowych

W maju 2011 r. na trójstronnym spotkaniu przedstawicieli Turcji, Serbii oraz Bośni i Hercegowiny w Karadordevie podniesiony został temat Sandżaku. Željko Komšić i Bakir Izetbegović z BiH stwierdzili, że o dezintegracji Sandżaku nie ma mowy, że istnieje teraz tam integracja, ale nie sprecyzowano jakiego rodzaju integracja. Boris Tadić, ówczesny prezydent Serbii, wspominał o tym, że przedstawiciele wszystkich zarejestrowanych partii Boszniaków pierwszy raz w historii mają swoje przedstawicielstwo w parlamencie. Ponadto Serbia stara się poprawić infrastrukturę Sandżaku poprzez pomoc od Turcji²⁷.

Wśród organizacji międzynarodowych, wspominających o problemie Sandżaku, są m.in. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) oraz Unia Europejska (UE). Misja OBWE została ustanowiona w Serbii w 2001 r.

²⁷ *Nema dezintegracije Sandžaka*, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/133281/Nema-dezintegracije-Sandzaka> (dostęp 3 VII 2012).

Od tego czasu sytuacja mniejszości narodowych na jej terytorium jest nadzorowana i poprawia się. Organizacja wprowadziła inicjatywy dotyczące wolności mediów, zasad państwa prawa, działania przeciw przemytowi narkotyków oraz wspiera wysiłki na rzecz młodzieży i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Kampanie takie podejmowane są w Novym Pazarze, Tutinie, Sjenicy, Prijepolju, Novej Varoši i Priboju poprzez współpracę z miejscowymi instytucjami. Ponadto każda z lokalnych jednostek działa w obszarze ochrony mniejszości narodowych, wsparcia zrzeszeń religijnych, spraw granicznych, zapobiegania korupcji i rozwoju edukacji. W południowej Serbii OBWE kładzie największy nacisk na reformę systemu prawnego i policji – zwłaszcza przy budowie środków zaufania między policją a obywatelami. Misja OBWE także włączyła się w pomoc w konflikcie między liderami politycznymi i religijnymi z IZ²⁸.

Z kolei Unia Europejska tylko w nieznacznym stopniu zainteresowana jest kwestią Sandżaku. Pierwsze oświadczenia unijnych dyplomatów na temat sytuacji w tym regionie pojawiły się, gdy BNV, kontrolowana przez M. Zukorlicia, wystosowała w 2010 r. list z zapytaniem o możliwość przysłania obserwatorów UE. W piśmie do Catherine Ashton (Wysoki Przedstawiciel Unii do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa) informowano o częstych przypadkach dyskryminacji i łamania praw człowieka oraz praw religijnych w regionie. BNV chciała, by wysłanie unijnych obserwatorów zminimalizowało napięcie w regionie i umożliwiło dialog w tej kwestii. Jednak UE nie jest zaniepokojona sytuacją w regionie, a kwestia Sandżaku na forum Unii w zasadzie nie istnieje.

²⁸ Interview with Ambassador Hans Ola Ursatad, Head of the OSCE Mission to Serbia, „Sandzak Danas”, 1 X 2008, <http://www.osce.org/serbia/34603> (dostęp 12 VII 2012).

Do tej pory bowiem żaden parlamentarzysta nie przedstawił jej jako poważnego punktu zapalnego na mapie Europy. Ponadto Bruksela nie zamierza wysyłać obserwatorów do Sandżaku i oczekuje, że Belgrad będzie przestrzegać zobowiązań w sprawie ochrony mniejszości narodowych i praw człowieka²⁹. Serbia, pomimo rozdarcia jej polityki zagranicznej między Rosją a UE, będzie starała się przestrzegać zasad kopenhaskich – tym bardziej, że od 2012 r. posiada status oficjalnego kandydata, a od stycznia 2014 r. rozpoczęła negocjacje z Unią w sprawie członkostwa.

Reakcje rządu i obywateli na ekstremizm polityczny w Sandżaku

Na temat istnienia separatyzmu w Sandżaku wypowiada ją się także kluczowi ministrowie Serbii. W 2012 r. minister pracy – R. Ljajić z SDP – zauważył, że separatystyczne tendencje w Sandżaku nie mają żadnego poparcia i nie są współcześnie możliwe. Uważa on, że relacje między Serbami i Boszniakami nigdy nie były tak dobre. Zaznaczał, że dobry wpływ na jeszcze lepsze stosunki może mieć stabilny rząd, uformowany przez SDP i SDA Sandżak – z S. Ugljaninem na czele. Ponadto uważa, że żądania np. zmiany granic są nierealne, gdyż nikt nie chce niestabilności. Sandżak potrzebuje demokratyzacji, decentralizacji i rozwoju lokalnej administracji, co umożliwi rozwój ekonomiczny całej społeczności i regionu³⁰.

²⁹ Z. Pantelić, *op.cit.*

³⁰ *No separatism in Sandžak, says minister*, http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2012&mm=01&dd=08&nav_id=78188 (dostęp 3 XI 2013).

Oprócz polityków, także mieszkańcy Serbii przeciwstawiają się jakimkolwiek formom ekstremizmu. Przykładem może być obywatelska inicjatywa, nazwana Opór Sandżaku (*Otpor Sandžaka*), zrzeszająca studentów z Uniwersytetu Nowopazarskiego i innych uczelni z Serbii, którzy opowiadają się za Sandżakiem obywatelskim. Celem ruchu jest przeciwstawienie się wszelkim przejawom radykalizmu i ekstremizmu. Autorzy inicjatywy podkreślają, że region ten już od kilkunastu lat zmagają się z problemami politycznymi, ekonomicznymi, religijnymi i społecznymi. O dezorganizowanie sytuacji w Sandżaku oskarżają religijnego przedstawiciela muzułmanów – M. Zukorlicia, któremu zarzucają: wydawanie radykalnie nacjonalistycznych oświadczeń, rozpowszechnianie mowy nienawiści, niszczenie stosunków międzyetnicznych i polityczną destabilizację regionu³¹.

* * *

Kwestia Sandżaku postrzegana jest jako przypadek lokalny, na którego terenie rywalizują politycy i przedstawiciele religijni. Inicjatywa podziału na dwie wspólnoty islamskie w Serbii wynikać mogła z niezadowolenia muftich z działalności M. Zukorlicia. Faktem jest, że – według prawa szarijatu, jak i konstytucji Serbii – nie mogą istnieć dwie wspólnoty. Dlatego też część imamów, zarówno ze strony Zukorlicia, jak i Zilkicia, podniosła kwestię ponownego zjednoczenia wspólnoty w jeden organizm, gdyż leży to w interesie wszystkich wiernych – w Sandżaku, jak i w Serbii. Warto zauważyć, że istnienie kilku wspólnot islamskich i ciągle właśnie polityczno-religijne pozostawiają przestrzeń dla grup radykalnych i ekstremistycznych, co destabilizuje zarówno Sandżak,

³¹ S. Novosel, *Otpor u Sandžaku*, http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/otpor_u_sandzaku.55.html?news_id=224150 (dostęp 20 X 2013).

jak i Serbie³². Sandżak – jako jeden z jej większych regionów – wymaga bacznej uwagi ze strony Belgradu. Wpływ na destabilizację mają tam słaby rozwój ekonomiczny, wzmagające się ubóstwo, bezrobocie oraz przestępczość zorganizowana, co jest pokłosiem konfliktów z lat 90. XX w. na obszarze Bałkanów Zachodnich. Jednak aktualnie organizacje międzynarodowe, jak i sam rząd w Belgradzie, nie traktują regionu jako potencjalnego punktu zapalnego, zagrożonego konfliktem.

³² A. Apostolovski, *Treći put muslimana iz Sandžaka*, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Treci-put-muslimana-iz-Sandzaka.lt.html> (dostęp 14 IX 2013).